

BIOXILMA-XILLIK VA UNI MUHOFAZA QILISH (KASBI TUMANI MISOLIDA)**Shomurodova Dinora**

Qarshi davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qashqadaryo viloyati Kasbi tumanining tabiiy sharoitlari, flora va fauna tarkibi, mavjud bioxilma-xillik darajasi hamda tuman hududida ekologik barqarorlikka ta'sir ko'rsatuvchi omillar tahlil qilingan. Hududda uchraydigan o'simlik va hayvonot turlarining ekologik ahamiyati, antropogen bosim ta'siri ostida kuzatilayotgan o'zgarishlar hamda bioxilma-xillikni saqlashga qaratilgan chora-tadbirlar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Bioxilma-xillik, ekologik barqarorlik, flora, fauna, Kasbi tumani, antropogen omillar, tabiiy muhit, muhofaza, ekologik monitoring.

Bioxilma-xillik — bu Yer yuzidagi barcha tirik organizmlar va ularning genetik hamda ekotizim darajasidagi farqliligi bo'lib, ekologik barqarorlikning asosiy ko'rsatkichlaridan biridir. So'nggi yillarda O'zbekistonning ko'plab hududlarida, jumladan Kasbi tumanida ham inson faoliyati natijasida bioxilma-xillikning qisqarishi kuzatilmoqda. Mazkur tadqiqot Kasbi tumanidagi tabiiy resurslar holati, mavjud o'simlik va hayvonot turlari hamda ularning hozirgi saqlanish darajasini aniqlashga qaratilgan.

Bioxilma-xillikning buzilishi — tirik organizmlar turlari, ularning genetik xilma-xilligi va yashash muhitlarining qisqarishi yoki butunlay yo'qolish jarayonidir. Bu turli tabiiy va antropogen (inson faoliyati) omillar ta'sirida sodir bo'ladi. Quyida bioxilma-xillik buzilishining asosiy sabablari sodda va tushunarli tarzda keltiriladi:

Bu bioxilma-xillikning eng katta yo'qolish sababi hisoblanadi. Misollar: O'rmonlarning kesilishi; Cho'lga aylanish jarayonlari (degradatsiya); Botqoqlik va suv havzalarining quritilishi; Yerlarning haddan tashqari haydalishi.

Organizmlar yashash joyidan ayrilganda populyatsiyalar kamayadi yoki yo'qoladi. Inson faoliyati tabiiy muhitga kuchli ta'sir qiladi: Qishloq xo'jaligida ko'p o'g'it va pestitsid ishlatilishi; Neft, gaz, konlardan foydalanish; Infratuzilmalar (yo'llar, korxonalar) qurilishi; Chiqindilarning ko'payishi

Global isish quyidagilarga sabab bo'ladi: Turlarning migratsiya yo'nalishining o'zgarishi; Cho'llashuvning kuchayishi; Suv resurslarining kamayishi; Issiqsevar yoki sovuqqa chidamsiz turlarning yo'qolishi; Ayniqsa quruq iqlimli hududlarda (masalan, Kasbi tumani) bu jarayon sezilarli.

Sun'iy yoki tasodifiy kirib kelgan yangi turlar mahalliy ekotizimni buzadi: Mahalliy turlar bilan ozuqa va hudud uchun raqobat; Yangi kasalliklarni tarqatish; Mahalliy turlarning siqib chiqarilishi

Masalan, ayrim begona o'simliklar mahalliy o't-o'lanlarni yo'q qiladi. Qonunsiz ovchilik; Dorivor o'simliklarning haddan ortiq terib olinishi; Baliqchilikning nazoratsiz bo'lishi. Bu alohida turlar populyatsiyasining kamayishiga olib keladi. Kimyoviy moddalar; Ishlab chiqarish chiqindilari; Plastmassa va maishiy chiqindilar; Suvlarning sho'rlanishi; Ifloslanish ko'plab organizmlar uchun zaharlanish, kasallanish va o'limga sabab bo'ladi.

Kasbi tumani Qashqadaryo viloyatining markaziy qismida joylashgan bo'lib, cho'l-dasht ekotizimlari, qisman tog' oldi hududlari va daryo vodiylari bilan tavsiflanadi. Iqlimi keskin kontinental bo'lib, yoz fasli juda issiq, qish esa quruq va sovuq kechadi. Bunday sharoit bioxilma-xillikning shakllanishi va tarqalishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Hududda asosan sho'rxok va bo'z tuproqlar uchraydi, bu esa o'simlik qoplami tarkibiga o'ziga xoslik beradi.

Kasbi tumanining o'simlik qoplami asosan cho'l va dasht o'simliklaridan iborat bo'lib, saksovul, yantoq, qandim, shuvoq kabi turlar keng tarqalgan. Daryo bo'ylarida terak, tol, qamishzorlar uchraydi. Fauna tarkibi ham xilma-xil bo'lib, sudralib yuruvchilar, mayda kemiruvchilar, qo'ng'izlar, qushlar va ba'zi yirik sutemizuvchilar bilan ifodalanadi. Tulki, quyon, kaltakesaklar, ilonlar, shuningdek, qishlovchi va ko'chib o'tuvchi qushlar tuman bioxilma-xilligini boyitadi.

So'nggi o'n yilliklarda intensiv chorvachilik, yerlarning ortiqcha haydalishi, suv resurslarining kamayishi, kimyoviy o'g'itlardan me'yorida ortiq foydalanish va aholi sonining oshishi bioxilma-xillikka salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Cho'l o'simliklarining kamayishi, ayrim hayvon turlarining kamayib borishi va biotoplarning buzilishi kuzatilmoqda. Atmosfera changlanishining ortishi ham o'simliklarning tabiiy tiklanish jarayonini sekinlashtirmoqda.

Kasbi tumanida bioxilma-xillikni saqlash uchun ekologik monitoring tizimini kuchaytirish, himoyalangan hududlar tashkil etish, mahalliy aholi o'rtasida ekologik madaniyatni oshirish, suv resurslaridan oqilona foydalanish hamda cho'l o'simliklarini qayta tiklash bo'yicha ishlarga ehtiyoj mavjud. Hududning tabiiy landshaftini saqlash, degradatsiyaga uchragan tuproqlarni rekultivatsiya qilish va yovvoyi hayvonlarni muhofaza qilish dasturlarini kengaytirish muhim.

Xulosa: Kasbi tumanidagi bioxilma-xillik o'zining o'ziga xos ekologik boyligi bilan ajralib turadi, biroq u antropogen bosim ostida qisqarib bormoqda. Tadqiqot natijalari hududning flora va fauna turlari yetarli darajada muhofaza qilinmasa, kelajakda ular sezilarli kamayishi mumkinligini ko'rsatmoqda. Bioxilma-xillikni saqlash nafaqat ekologik, balki iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashning muhim omili ekanligi aniqlangan.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "Biologik xilma-xillikni saqlash bo'yicha Milliy strategiya va Harakatlar rejasi (2019-2028 yillar)". (2019-yil 11-iyun, 484-son).
2. Komiljonov B.K. O'zbekiston florasini va faunasini: tizimli tahlil. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2023.
3. Mavlanov O.M., To'xtayev A.S. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish. – Toshkent: "O'qituvchi", 2018.
4. Ahmedov A.A. Qashqadaryo viloyati agroekotizimlari va ularning ekologik muammolari. – Ilmiy amaliy konferensiya materiallari, Qarshi, 2024
5. Qurbonov P. R. Iqlim o'zgarishi sharoitida tekislik mintaqasi shaharlarining rivojlanish xususiyatlari (Janubiy O'zbekiston misolida) //Экономика и социум. – 2023. – №. 10 (113)-1. – С. 210-214.
6. Qurbonov P. R., Qo'ldosheva G. M. Ecological-geographical problems in the residential areas of kashkadarya region //Экономика и социум. – 2025. – №. 5-1 (132). – С. 617-619.
7. Qurbonov P. R., Safarov I. B. Ziyorat turizmining iqtisodiy geografik jihatlari //Экономика и социум. – 2025. – №. 3-1 (130). – С. 357-362.
8. Safarov I. B. et al. Iqlim o'zgarishini qishloq xo'jaligiga ta'siri //Экономика и социум. – 2025. – №. 2-2 (129). – С. 158-161.
9. Safarov I. B. Developing in Mubarak district pilgrimage tourism //Экономика и социум. – 2024. – №. 5-2 (120). – С. 590-593.